

Zeytinburnu Hastanesi

Zeytinburnu Hastanesi'nin tarihi, yörede bulunan, barut, top, silah ve mühimmat üreten askerî sanayi kurumlarıyla iç içedir. Bu askerî kurumların başında Baruthane-i Âmile (Bakırköy Baruthanesi) gelir. Bakırköy Baruthanesi, Kazlıçeşme ile Bakırköy (Makri karyesi) arasında bulunan İskender Çelebi bahçesinde, Aralık 1698'de yapılmaya başlandı. 1725 yılında çıkan bir yangın sonunda yandıysa da derhal tamir ettirilerek Eylül 1727'de tekrar faaliyete geçti. Sultan III. Selim devrinde Baruthane Nazırlığı kurulunca nazırlığa tayin edilen eski Başdefterdar Mehmed Şerif Paşa (Nisan 1794), Bakırköy Baruthanesi'ne cami, kasrı hümayun (padişah kasrı) ve daha birçok bina yaptırarak burayı büyük bir tesis haline getirdi. Daha sonra mekân bazı ilavelerle genişletildi.¹ Bu arada Baruthaneler Nezareti'nin lağvedilmesine karar verildi ve burada sürdürülen işler, Mühimmat-ı Harbiye Nezareti'ne bağlandı (1835).² Ardından Bab-ı Âli'ye çağrılan Mühimmat-ı Harbiye Nazırı Emin Efendi'ye hil'at giydirilip yeni görevi tebliğ edildi, son Baruthaneler Nazırı Said Muhib Paşa'nın memuriyet nişanı da geri alındı.³ Bunu Bakırköy Baruthanesi'nin Mühimmat-ı Harbiye Nezareti emrinde bulunan Tophane-i Âmile Müşiriyeti'ne bağlanması izledi.⁴

¹ Semavi Eyice, "Baruthane", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 94-96.

² CDA. C.AS. 32900, 12 Ra. 1251 [8 Temmuz 1835].

³ CDA. HAT. 28884, 1253 [1837].

⁴ Eyice, agm. İleriki yıllarda baruthane, Askerî Fabrikalar İdaresi'ne geçmiş, ardından geniş araziyle Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredilmiştir. Bu sonuncu kurum, içindeki binalarla araziyi Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'na satmış, Bakırköy Baruthanesi'nin bulunduğu yere Ataköy siteleri inşa edilmiştir. Bkz. Eyice, agm. Günümüzde Bakırköy Baruthanesi ünitelerinden İspirtohane, Ataköy 9. Kısım'dadır. Baruthane binalarından biri Yunus Emre Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. Baruthaneden kalan 59.800 metrekarelik alanda bulunan ihata duvarı, birkaç bina, Baruthane Kulesi (Kasrı Hümayun) ile çeşme, 7 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 22 Nisan 2009'da aldığı kararla, birinci grup eser olarak tescil edilmiştir.

5 CDA. İ.MSM. 24/617, 21 R. 1262 [18 Nisan 1846].

6 Dr. Macridy Pacha (Inspecteur des Hôpitaux), Notice sur les hôpitaux militaires de Constantinople”, *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l’Empire Ottoman*, 1e Année, Nr. 17, 15/27 Mart 1888, s. 1-4; Mücteba İlgürel, Zeytinburnu’nda Bir Demir Fabrikası”, *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, 29 Mayıs-1 Haziran 1988. *Bildiriler*, İstanbul, 1989, s. 155-161.

7 CDA. Y.PRK.AZJ. 14/88, 2 C. 1306 [3 Şubat 1889].

8 CDA. Y.MTV. 64/41, 15 Z. 1309 [11 Temmuz 1892].

9 CDA. Y.PRK.ASK. 101/84, 7 C. 1312 [16 Aralık 1893].

10 CDA. A.MKT.MHM. 381/18, 2 M. 1284 [6 Mayıs 1867]. Zeytinburnu Demir Fabrikası, Cumhuriyet’e kadar üretime devam etmiştir. 1920’li yıllarda artık demir ızgara ve kapak imal etmekteydi. BOA. DH.MB. HPS. 83/94, 15 Ra. 1340 [16 Kasım 1921].

11 [Devlet Salnamesi] 1285 (1868) Def’a: 23. İstanbul, 1285 (1868), s. 148-149; 1287 (1870) Def’a: 25. İstanbul 1287 (1870), s. 160-161; 1293 (1876) Def’a: 31. İstanbul 1293 (1876), s. 104; 1294 (1877) Def’a:32. İstanbul, 1294 (1877), s. 274.

12 CDA. Y.PRK.MYD. 1/87, 5 R. 1298 [7 Mart 1881].

13 Eyice, agm, s. 94-96.

14 CDA. HAT. 29283, 1240 [1824-25].

15 CDA. Y.PRK.ZB. 24/3, 10 N. 1317 [12 Ocak 1900].

16 CDA. Y.MTV. 81/63, 9 S. 1311 [22 Ağustos 1893].

17 CDA. A.MKT.MHM. 320/19, 14 B. 1281 [13 Aralık 1864].

Mart 1846’da, Zeytinburnu’ndaki Baruthane-i Âmire civarında faaliyet göstermekte olan Küçük Demir Fabrikası’nda Akka Kalesi için imal edilen 150 adet tunç top, 8.421 keseye mal olmuştu. Bu maliyetin yüksekliğine dikkat çeken Tophane-i Âmire Müşiri Ahmed Fethi Paşa, demir topların daha ucuza mal olacağını dile getirip yeni bir demir top fabrikası kurulmasını önermişti. Bunun üzerine Nisan 1846’da Padişah, yeni bir demir top fabrikasının yapımı için irade verdi,⁵ aynı yıl hastanenin hemen yanı başında Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu (Zeytinburnu Demir Fabrikası) faaliyete geçti.⁶ Zeytinburnu Demir Fabrikası’nda mavzer tüfekleri için kasaturalar,⁷ martini fişekleri,⁸ silah ve mühimmat imal edilirdi.⁹ Fabrika ayrıca, Tersane-i Âmire için de eşya üretmekteydi.¹⁰

1868’de Zeytinburnu’ndaki Tophane-i Âmire’ye bağlı Tüfenghane-i Âmire Fabrikaları’nda kaynakhane, çarkhane, çakmakhane, kundakhane, açkühane, eğehane tezgâhları ile kapsül fabrikası ve kılıç fabrikası faaliyeteydi. 1870’te bunlara demirhane, bakırhane, çelikhane, haddehane eklenmişti. Ayrıca Hazine-i Hassa’ya bağlı Bez Fabrika-i Hümayunu da çalışmaktaydı. 1877’de de dökümhane, güllehane, şarapnelhane, peşrevhane (ok yapım yeri), metalik fişenghanesi, kal’hane (söküm yeri) ve muayenehane şubeleri vardı.¹¹ Bunlara ilaveten, yeni yaptırılmış olan Zeytinburnu Fişeng Fabrikası, 7 Mart 1881 günü törenle hizmete girdi. Günde 325.000 fişengin imal edileceği bu fabrikanın beş bölümü vardı. Tavhanede 16 tav ocağı, 6 tathir fiçısı bulunuyor, diğer dört bölümde de çeşitli tezgâhlar faaliyet gösteriyordu. Ayrıca, “çarkhane, makine mahalli, kapsülhane, kurşunhane” birimleri de fişenghaneye bağlıydı.¹²

1795-1796 yıllarında hizmete girmiş olan Azatlı Baruthanesi de mücavir alandaydı.¹³ Azatlı Baruthanesi’ndeki Daire-i Hümayun 1824 yılında tamamlandı.¹⁴ Küçükçekmece’nin kuzeyinde, göle 4 kilometre uzaklıktaki bu fabrikaya en yakın askerî merkez Zeytinburnu idi. Zeytinburnu’nun mühimmat üretimi yapan bir askerî sanayi merkezi olduğu bu dönemde, yörede bu fabrikalar ile tezgâhlarda çalışan askerler ve bu kurumları muhafaza için bölgede konuşlanmış muhafaza taburlarından oluşan askerî bir nüfus bulunmaktaydı. Ocak 1900’de Baruthane-i Âmire Muhafaza Taburu’ndan 154 nefer, Padişah’ın Sirkeci’de vermiş olduğu iftar yemeğine katılmıştı.¹⁵ Tophane-i Âmire Müşiriyeti’nin 21 Ağustos 1893 tarihli yazısından anlaşıldığına göre, Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu’nu muhafazaya memur, Asakir-i Nizamiye-i Şahane’nin yattığı koğuş zamanla yetersiz kalınca, yanına bir koğuş daha yaptırılmış ve askerlerin yeni koğuşa taşınması için irade çıkmıştı.¹⁶

Bölgede, Muhafaza Taburu’ndan başka Sanayi Alayı askerleri de bulunmaktaydı. Bu askerî birliklerin ihtiyaçları, yörede kurulan hizmet birimleriyle sağlanmaya çalışılırdı. Mesela Tophane-i Âmire’ye mensup askerlerin ekme ihtiyacını karşılamak üzere Zeytinburnu’nda iki fırın inşası kararlaştırılmıştı.¹⁷

Fabrikaların yayıldığı bölge askerî alan olduğundan sivillerin girmesi yasaktı. Rum cemaati her yıl 26-27 Temmuz (7-8 Ağustos 1890) günlerinde, Baruthane-i Âmire içinde bulunan Ayastefanos Karyesi (Yeşilköy) caddesi üzerinde bulunan

Restorasyon sonrası
Zeytinburnu Hastanesi

ayazmada ayin yapmak için önceden izin alırdı. 1890'da, her yıl olduğu gibi bu ayazmada ibadet etmelerine izin verilmişti.¹⁸

Baruthanelerde ve silah fabrikalarında, barut ve ateş esaslı üretim yapıldığından sık sık patlamalar olur ve yangınlar çıkardı. Bir gece Azatlı Baruthanesi'nin hasta odalarında yangın çıkmış, alevlerin barut mahzenlerine sirayet etmesi önlenmiş fakat yedi sekiz ahşap amele odası tamamen yanmıştı.¹⁹ Baruthaneler Nezareti bu ahşap odalar ile Azatlı Baruthanesi'nde bulunan kasr-ı hümayunun ve nâzır dairesinin kaza yangınlarına uğramaması için baruthane dışındaki harman yerine nakledilmesini ve rüzgârlı havalarda bacalardan çıkan kıvılcımlar yangına neden olabildiğinden, Azatlı köyünde bulunan beş-altı çiftçi ailesinin de başka bir yere iskân edilmesini istemişti.²⁰

İş kazalarında yaralananlar ile herhangi bir şekilde hastalananların şehir merkezindeki askerî hastanelere götürülmesi o dönemde çok zaman alan bir işti. Bu nedenle önceleri hasta koğuşları kullanılmıştı. Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu'nda çalışmaktayken görevine son verilen Tabip Dimitraki de muhtemelen fabrikanın hasta koğuşunda görevliydi (1853).²¹

ZEYTİNBURNU HASTANESİ

Zeytinburnu'ndaki askerî fabrikalar ve tezgâhlarla birlikte çalışanların da artması nedeniyle hasta koğuşu yetersiz kalmış ve bir hastaneye ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Zeytinburnu Hastanesi'nin açılış tarihi bilinmemekle beraber Sultan III. Selim döneminde, Baruthane-i Âmire'nin ıslahı ve Azatlı Baruthanesi'nin kuruluşunu izleyen yıllarda hizmete girdiği ileri sürülmüştür.²² Kimi kaynaklar hastanenin Sultan II. Mahmud döneminde Tophane-i Âmire'ye bağlı olarak Cebehane Hastanesi adıyla faaliyetine devam ettiği kanısındadır. Açılış tarihi bilinmeyen Cebehane Hastanesi hakkında ulaşılan en eski arşiv belgesi 1828 (1244) tarihlidir.²³ Bu hastanenin daha sonra Mühimmat-ı Harbiye (Askeriye)

¹⁸ CDA. Y.PRK.ASK. 63/9, 18 Z. 1307 [5 Ağustos 1890].

¹⁹ CDA. HAT. 29290 1240 [1824-25].

²⁰ CDA. HAT. 31849, 1244 [1828-29].

²¹ CDA. A.MKT.DV. 67/44, 30 RA. 1269 [11 Ocak 1853].

²² Sedat Kumbaracılar, "İstanbul'da Askerî Hastanelerin Kuruluşu", *Dirim*, c. 26, sayı 7-8, Temmuz-Ağustos 1951, s. 145-146; Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayii 1700-1900*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s. 23-29.

²³ A. Süheyl Ünver, "Osmanlı Tababeti", *Tanzimat I. İstanbul*, 1940, s. 950-51.

Hastanesi adını aldığı kabul edilir. *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanan, dönemin hekimbaşısı Abdülhak Molla'nın jurnallerine göre, 1831-1834'te Mühimmât-ı Harbiye (Askeriye) Hastanesi'ne toplam 2.799 hasta girişi yapılmıştır. Bu jurnallerde Zeytinburnu Hastanesi yer almamaktadır.²⁴

Hastaneler Müfettişi Makridi Paşa, hastanenin ilk olarak Zeytinburnu'ndaki fabrikaların müdürlüğünü yapan Halil Paşa'nın konağında faaliyete geçtiğine işaret etmektedir; Paşa müşirliğe yükselip Tophane-i Âmire'nin başına geçince Zeytinburnu'ndan ayrılmış, konağı hastane olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁵

Maliye Nezareti'nin Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen takririnde, 1863 yılında Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu yanındaki uygun bir yerde, Harbiye Nezareti tarafından bir hastane inşa edilmiş olduğu belirtilmiştir.²⁶ Bu yıllarda iki salonu, beş odası, iki koridoru, bir eczanesi, mutfak²⁷ ve çamaşırhanesiyle 75 yatağa sahip olan hastanede iki hekim, iki eczacı, iki cerrah, iki tımarcı ve diğer hizmetliler çalışırdı. Bunların dışında sanayi taburunun bir hekimi ve bir eczacısı da hizmet vermekteydi.²⁸

Hastanenin önünde, ekili geniş bir arazi bulunmaktaydı, arkasında ise denize uzanan büyük bir üzüm bağı vardı. İstanbul-Dedeağaç hattında işleyen Rumeli Şimendiferi buradan geçer fakat hastanede durmazdı.²⁹ Bu hattın yedinci istasyonu Yedikule, sekizinci istasyonu ise Zeytinburnu'ydu.³⁰ Zeytinburnu Fabrikası'nda çalışan Ispartalı Ali'nin tren altında kalıp ezilmesi, askerler arasında huzursuzluk çıkarmıştı.³¹

1880 yılında hastane hekimleri ve memurları, hastane mutfak²⁷ ile diğer bazı duvarlarıyla koğuşları üzerindeki çatıların ve kiremitlerin tamire ihtiyacı olduğunu bildirmişlerdi. Hastane duvarları çatısına kadar iki parmak ayrılmış olduğundan tehlike arz etmekteydi. Bunun üzerine Ebniye Komisyonu'nun yaptırdığı keşifte, tamir için 12.807 kuruş gerektiği anlaşıldı. Bu miktarın mümkün mertebe azaltılmasına gayret olunmak şartıyla tamirat masrafı Tophane-i Âmire'nin bütçesine dahil edilerek işe başlanması emredildi.³²

Bir iki yıl sonra Zeytinburnu Hastanesi heyet-i tıbbiyesi, hasta koğuşları altında bulunan kafeshanenin (çamaşır kurutma yeri) hastaların sağlığına zararlı olduğunu, ayrıca yangın tehlikesi taşıdığını bildirerek, hastane dışında bir kafeshane yapılmasını ve saka hayvanları ahırının da tamir edilmesini istedi. Bu istek uygun görüldüğünden kafeshane inşası ile ahır tamiratına başlanması emredildi.³³ Fakat hastane binasından şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Ertesi yıl da bina duvarlarının dışarıya meyiletmesi nedeniyle çatının yıkılmaya yüz tuttuğu, eczane mutfak²⁷ının ocak kemerinin çatladığı ve tamir olunmadığı takdirde yıkılıp birçok masrafla beraber kazaya sebep olabileceği bildirilmişti. Bunun üzerine 7.378 kuruşa mal olacak tamirlerin yapılmasına irade çıktı.³⁴ Ardından tavan ve döşemelere ek olarak pencere çerçevelerinin tamir için 23.443 kuruş harcanmasına izin verildi.³⁵

1899 yılında Padişah, İstanbul ve çevresindeki askerî hastaneleri teftiş etmesi için bir komisyon görevlendirdi. Komisyon raporunda, Zeytinburnu Hastanesi

²⁴ *Takvim-i Vekayi*, no. 3, 7,11, 15, 17, 23, H. 1247 [1831-32]; no. 50, 51, 54, 56, H. 1248 [1832-33] ve no. 60, 62, 65, 67, 71, 73, 82, H. 1249 [1833-34].

²⁵ Dr. Macridy Pacha, agm., s. 1-4.

²⁶ CDA. MVL. 855/6, 29 M. 1280 [16 Temmuz 1863].

²⁷ Bu senelerde yatan hastaların ilaçları, eczananın arka tarafında bulunan ocakta şuruplar ve benzeri ilaçlar pişirilerek yapılırdı.

²⁸ Dr. Macridy Pacha, agm., s. 1-4.

²⁹ Aynı yerde.

³⁰ *Salname-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye (1297). Def'a 35*, İstanbul 1297 [1880], s. 495.

³¹ CDA. A.MKT.MHM. 458/71, 17 Ca. 1290 [13 Temmuz 1873].

³² CDA. İ.DH. 808/65321, 23 B. 1297 [1 Temmuz 1880].

³³ Yapılan keşifte, kafeshane yapımı ve ahır tamiratının 21.362 kuruşa mal olacağı anlaşılmıştır. BOA, İ.DH. 878/70069, 5 Ca 1300 [14 Mart 1883].

³⁴ CDA İ.DH. 929/73666, 30 Z. 1301 [20 Ekim 1884].

³⁵ CDA. İ.DH. 1921/89509, 23 Ca. 1304 [17 Şubat 1887].

koşularının dar, ecza deposunun da uygunsuz bir yerde olduğunu bildiriyor ve hastaneye ilave baraka inşa edilmesini tavsiye ediyordu. Tophane Müşiri, o tarihe kadar birkaç yüz bin kuruş sarf edilerek hastane binasının onarıldığını, bahçelerinin de ıslah edildiğini ileri sürerek o civarda hava bakımından hastanenin bulunduğu yerden daha latif bir mevki olmadığını, bu yüzden binanın terk edilip başka bir yerde hastane yapılmasını uygun görmediğini bildirdi. Ardından dar koşuların 8 arşın eklenerek genişletilmesini tavsiye etti. Koşuların genişletilmesi 98.091 kuruşa mal olacaktı ve tasarrufa daha uygundu. Padişah II. Abdülhamid koşuların genişletilmesini emretti.³⁶

II. Abdülhamid'in hastaneye Hafız Osman hattıyla basılı iki adet büyük cüz-i şerif, iki adet delail-i şerif ve Osman hattıyla yirmi adet kelim-i kadim hediye ettiğine dair, 4 Temmuz 1886 tarihli makbuz

Şevketlû Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin vakf-ı şeriflerine mahsus makbuz ilmühaberidir

Cild. 6, Numero. 23

Aded takım: 2 Hafız Osman hattıyla matbu kebir cüz-i şerif,
20 kelim-i kadim Hafız Osman hattıyla, 6 delail-i şerif.

Taraf-ı eşref-i hazreti padişahiden hedâyâsı emr ü fermen buyrulan hatm-i şerif cüz'ünden bervec-i bâlâ iki takım cüz, yirmi kelim-i kadim ve delâil-i şerif / aded Zeytinburnu Hastahanesi'ne hediye-i Şahane olmak üzere Kitabî-i Hazret-i Şehriyari Ahmed Efendi yediyle teslim olduğunu mübeyyin işbu sened-i âcizanemiz / takdim kılındı

22 Haziran 1302 [4 Temmuz 1886]

CDA. Y.PRK.M. 2/50, 2 L. 1303

³⁶ CDA. İ.DH. 1153/90177, 17 M. 1307 [13 Eylül 1889].

YENİ HASTANE BİNASI

Birkaç ay içinde giren, çıkan ve toplam hasta sayısı ile ölenlere bakıldığında 75 yataklı hastanede her ay ortalama 145 hastanın yattığı anlaşılmaktadır.

Tarih	Önceki Aydan Kalan	Duhul	Yekûn	Huruc	Ölen
Haziran 1881	69	115	184	115	4 ³⁷
Ekim 1883	23	115	138	95	1 ³⁸
Mayıs 1887	18	112	130	102	1 ³⁹
Ağustos 1887	25	116	141	101	1 ⁴⁰
Şubat 1888	49	86	135	89	3 ⁴¹

Bu hasta sayısı karşısında yetersiz kalan eski hastane binası tamiratlarla da toparlanamaz hale gelmişti. Koşulları genişletmenin de çare olamayacağı anlaşılmış olmalı ki az bir zaman sonra, hastalar Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu dahilindeki bir koğuşa nakledildi ve hastane yıktırıldı. Daha geniş bir alana ihtiyaca cevap verecek yeni bir bina yapımına başlandı, fakat ne gariptir ki Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde, yeni binanın yapım sürecine ait belgeler pek azdır.

Merkez kumandanı Ferik Kâzım, Mabeyn-i Hümayun Başkitabet Dairesi'ne çektiği 9 Mayıs 1893 tarihli telgrafta, Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu'ndaki hastane koğuşunda kazara yangın çıktığını ancak sirayet etmeden söndürüldüğünü bildirmişti.⁴²

Yeni hastane inşaatının devam ettiği Ekim 1893'te İstanbul'da kolera salgını hüküm sürmekteydi. Bu arada koleraya yakalandığından şüphe edilen iki kişi, fabrika içindeki hastane koğuşunun bitişiğinde küçük bir odaya yatırılmıştı. Bu küçük oda hastane koğuşundan sadece tahta bir perdeyle ayrılmış olduğundan, bunun korunma kurallarına uymadığı dile getirilmiş, böyle şüpheli hastaların tedavileri için eski hastane binası sırasındaki evlerden birinin kiralanması ve fabrika dışında acilen bir baraka yaptırılması istenmişti. Bulaşıcı hastalıklara karşı çok hassas olan II. Abdülhamid, Tophane-i Âmire Müşiri Zeki Paşa'nın bu isteğinin yerine getirilmesini ve 18.700 küsur kuruşa mal olacağı anlaşılan barakanın hemen inşa edilmesini emretti.⁴³

Kolera salgını 1894'te sona erdikten sonra 1895'te de parlayıp sönmelerle devam etti. Ocak 1895'te aralarında Zeytinburnu Hastanesi'nin de bulunduğu, İstanbul'daki askerî hastanelerden gönderilen günlük musap (koleraya yakalananlar) jurnallerinde, Zeytinburnu Hastanesi'nde koleraya yakalanan kimse bulunmadığı bildirilmiştir.⁴⁴ Hastane Ocak 1895'ten önce muhtemelen 1894 ortalarında yeni binasına taşınmıştı.

Yeni hastane, saltanat devrinin tipik ve klasik resmi binaları tarzında, köşk şeklinde yapılmış olup 150 yataklıydı. Birinci katında geniş bir salon ile sağlı sollu koridorlar boyunca sıralanmış büyük koğuşlar bulunmaktaydı. Depo ve müşte-

³⁷ *Ceride-i Tibbiye-i Askeriye*, sene 10, no. 111, 31 Mayıs 1297 [12 Haziran 1881], s. 72.

³⁸ *Ceride-i Tibbiye-i Askeriye*, sene 11, no. 127, Eylül 1298 [Ekim 1883], s. 168.

³⁹ *Ceride-i Tibbiye-i Askeriye*, sene 16, no. 182, Nisan 1303 [Mayıs 1887], s. 63.

⁴⁰ *Ceride-i Tibbiye-i Askeriye*, sene 16, no. 186, Ağustos 1303 [Ağustos 1887], s. 191.

⁴¹ *Ceride-i Tibbiye-i Askeriye*, sene 16, no. 192, Şubat 1303 [Şubat 1888], s. 374.

⁴² CDA. Y.PRK.ASK. 90/33, 23 L. 1310 [10 Mayıs 1893].

⁴³ CDA. İ.TPH. 2/16, 14 R. 1311 [25 Ekim 1893], BEO. 302/22631, 19 R. 1311 [30 Ekim 1893].

⁴⁴ CDA. Y.PRK.ASK. 102/52, 12 B. 1312 [9 Ocak 1895].

milat olarak kullanılan bodrum katı, üst katla aynı tertip ve teşkilatta olmasına karşın pencereleri üst katın pencerelerinden küçüktü.⁴⁵

Hastane Kapısındaki Kitabe

*Sultan-ı âsuman-gâh 'Abdülhamîd Hân'ın
Envâr-ı lûtf u 'adli tutdı cihânı yer yer
Tedbîr-i hikmetidür, mahz-ı hayât-ı devlet
Te'sîr-i himmetidür rûh-ı kıvâm-ı leşker
Nev hasta-hâne yaptı evvelkiden mükemmel
Bünyan-ı dil-nişîne hayrân olur görenle
Eczâ-serâ-yı dünya oldukca hikmet-ârâ
Tevfîkin ide Mevlâ ol şehriyâre yâver
'Abd-i hakîri Muhtar târihin etdi inşâ
Vâlâ bina olundı bu sıhhat-serâ-yı 'asker (1311)*

Nizamiye kapısı üzerindeki, Üsküdarlı Mısırîzâde Ali Rıza Efendi hattıyla yazılmış kitabede yer alan, Muhtar Bey'e ait mısraların sonuncusu, her harfin bir sayıya tekabül etmesi esasına dayanan ebced hesabıyla, hastanenin tamamlandığı 1311 (1893) yılını göstermektedir. Ekim 1893'te inşaatın devam ettiği belliyken hastanenin aynı yıl faaliyete geçmiş olması mümkün görünmemektedir. Nitekim hastane hekimleri Şubat 1894'te, "hastanenin su ihtiyacını temin etmekte olduğu kuyunun suyu yaz aylarında azalıyor ve su tedarikinde müşkilat çekiliyor" gerekçesiyle inşaatı devam etmekte olan hastaneye bir su sarnıcı yapılmasını istemişlerdi. Yapılan keşifte, büyük kısmı yer altında kalacak bir sarnıcın 24.288

⁴⁵ CDA. Y.PRK.ASK. 240/74, 27 C. 1324 [18 Ağustos 1906]; Kemal Özbay, "Zeytinburnu Asker Hastanesi (Mühimmat-ı Harbiye)", *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, c. 3, 2. Kitap, Hastaneler (I-Z), İstanbul, 1981, s. 337-338.

fazla bir yardımı olduğunu dile getiriyor ve bu paranın gerek Tophane-i Âmire gerekse Nizamiye İdaresine bağlı hastanelerdeki hastaların elbiselerine harcanması için izin istiyordu.

Mehmed Emin Paşa'nın Zeytinburnu Hastanesi hakkındaki tespitleri şöyleydi: Zeytinburnu Hastanesi 75 yataklıken yıkıldıktan sonra, yeni yapılan binasında 150 yatakla hizmete devam etmektedir. Fakat yatak sayısı artmış olduğu halde 75 yataklıken tahsis edilmiş olan aylık 800 kuruş tahsisatı arttırılmamıştır. Hatta ihtiyaçlar karşısında cüzi kalan bu tahsisat bile Nisan-Mayıs 1906'dan beri alınmadığı için hasta askerlerin istirahatleri temin edilememektedir. Yönetmeliğe göre hastanedeki hastalar ve hademenin her yıl almaları gereken dört takım elbiseden ancak bir takım verilebilmiş, pabuç ve çorap ise hiç verilmemiştir. Bu yüzden hastalar çıplak ayakla gezmektedir. Karyolalar, minderler ve yatak takımlarından pek çoğu noksan olduğu gibi mevcutların çoğu tamire muhtaç vaziyettedir. Bakır takımlar da nokсандır. Hastanenin cerrahî ve tıbbî araç gerece ihtiyacı vardır. Koşullara muşamba döşenmelidir. Hastanenin suyu yalnız bir kuyudan sağlanmakta ve bu da yetersiz kalmaktadır. Hastanenin yanındaki Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu'na getirilmiş olan memba suyundan hastanenin de yararlanması sağlanmalıdır.

Sertabip, raporuna Tophane-i Âmire'ye bağlı hastaneler için gereken yeni tıbbî ecza listesini de eklemiştir.⁵⁰

Bu rapordan anlaşıldığı kadarıyla 1906 yılında Zeytinburnu Hastanesi, diğer hastaneler gibi tahsisat yetersizliğinden, zorluklar içinde hizmet vermeye çalışılmaktaydı.

1908 yılında İstanbul'da kolera vakaları görülmeye başlayınca, Zeytinburnu Hastanesi hekimleri Şerefeddin Paşa, Binbaşı Fethi ve Kolağası İslam Beyler, Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu'nu dolaşip teftiş etmişler, şüpheli hastalık (kolera) belirtileri müşahede ettiklerinden, fabrikada çalışanların dışarıya çıkarılmaması için tenbihatta bulunmuşlardı.⁵¹

1911'de İmalat-ı Harbiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlanan hastane, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında hizmete devam etti. İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri temsilcilerinin kimi askerlerini Kuleli Askerî İdadisi'ne yerleştirmesi üzerine açıkta kalan askeri öğrenciler Zeytinburnu Hastanesi'ne taşındı (1918). Daha sonra İstanbul Hükümeti tarafından lağvedilen hastanenin bir kısım çalışmaları Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı (1920).

CUMHURİYET DÖNEMİ: ZEYTİNBURNU ASKERİ HASTANESİ

Hastane Osmanlı döneminde Zeytinburnu Hastanesi olarak anılıyorken Cumhuriyet'ten sonra Zeytinburnu Askerî Hastanesi adını aldı. Cumhuriyet'in ilk on yılında kapalı kalıp, Çorlu Asker Hastanesi'nin bir kısım personelinin gönderilmesiyle 1933 yılında açılış hazırlıklarına başlandı. Çalışmalar tamamlandıktan sonra, 2 Nisan 1935 günü hastane yeniden 100 yatakla faaliyete geçti. Bodrum katındaki odalar kel ve uyuzlu hastalarla müşahede altında tutulacaklar için

⁵⁰ CDA. Y. PRK.ASK. 240/74, 27 C. 1324 [18 Ağustos 1906] .

⁵¹ CDA. Y.PRK.ASK. 253/57. Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden Tophane-i Âmire-i Mülûkaneleri ve Umum Mekâtib-i Askeriye-i Şahaneleri Nazırı Zeki imzalı ve 17 Z. 1325/8 Kânunusani 1323 [21 Ocak 1908] tarihli tezkire.

Restorasyon sonrası

hazırlandı, müstemilat kullanılır hale getirildi. Ana binanın sağındaki iki büyük koğuş ameliyat ve pansumanhanesiyle hariciye (cerrahi) kliniğine, diğer oda ve koğuşlar ise iç hastalıkları, göz ve kulak burun boğaz servislerine tahsis edildi. 1936 yılında Operatör Dr. Hamdi Bako, daha önce Tekirdağ Hastanesi'nde saklanmakta bulunan hastaneye ait cerrahi malzemeyi getirip cerrahi servisinin faaliyetini geliştirdi. Bu yıllarda röntgen cihazı ve laboratuvar bulunmadığı için radyolojik inceleme ve biyomedikal analizler o sıralarda İstanbul'da bulunan Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nde yapılmaktaydı.

1939'da Başhekim Yarbay Osman Kâmil Galatalı, hastane yakınındaki çimento fabrikasından temin ettiği "komşu hakkı" çimentolarla bodrum katı, hamam, mutfak, çamaşırılık gibi müstemilatı yeniden yaptırıp eksikleri tamamlarken, Ana Bakım Tamir Fabrikası'ndan da büyük yardımlar sağladı.

İkinci Dünya Savaşı seferberliğinde, hastane kadrosu 200'e çıkartılarak uzman ve yedek tabiplerle takviye edildi. 1940'ta hastanenin Pınarhisar'a intikal emri gelince hazırlıklar yapıldı, ancak hareket edileceği sırada emir ertelendi. Beş altı ay sonra ikinci bir emirle hastane önce Vize'ye sonra da Çerkezköy'e intikal ettirildi. Burada 5. Piyade Alay Kışlası'na yerleşti, kadrosu 300'e çıkartıldı ve "As. Posta 102" koduyla adlandırıldı.

1941'de birlikler Çakmak Hattı gerisine çekildiği sırada, Zeytinburnu Askerî Hastanesi bütün personeliyle Sirkeci-Haydarpaşa yoluyla Geyve'ye intikal ettirilip iki okul ve bir cami ile birkaç büyük binaya yerleştirildi. Aynı yıl Kasta-

monu'ya göç emriyle X. Kolordu'ya bağlandı. Çankırı'ya, buradan kara yoluyla Kastamonu'ya gelen hastane, Taşköprü yolu üstündeki eski Gureba-Frengi Hastanesi'ne yerleşerek, Kastamonu Asker Hastanesi adını aldı. Buradan da Kütahya'ya intikal emri geldi.

İkinci Dünya Savaşı seferberliğinin zorlu koşullarında sık sık yer değiştiren hastane her yönden çöküntüye uğradı. Savaş bittikten sonra, 1947 yılında, Çengelköy Hastanesi bir kısım malzeme ve personeli ile Zeytinburnu Hastanesi'ne nakledildi, iki yıl sonra da lağvedilerek bütün personeliyle Zeytinburnu Hastanesi'ne katıldı. Bu koşullarda hizmet ve personel düzeni ile tedavi ve bakım hizmetlerinin istenen düzeye çıkartılması güçleşti. Buna ilaveten hekimlerin bir bölümü başka görevlere atandı (1950).

1953'te başhekim Albay Taceddin İz, arkadaşları Dr. Şahap Göngün, Dr. Cihat Sak, Dr. Muammer Kalaç, Dr. Ahmet Algan, Operatör Rahmi Yalçın'dan oluşan genç ve enerjik bir ekiple hastaneyi kalkındırmak için yoğun çabalar harcadı. Bir yıl içinde bina temelden onarıldı, ameliyathane ve laboratuvar yeni alet ve cihazlarla donatıldı. Daha sonra, dış barakada bulunan idare ve personel odaları ana binaya yerleştirildi. Deniz cephesine aşağı inen setler yapıldı, ağaçlar diktiler, bodrum kısmı hastaların hizmetine açıldı. Hekimlerin dinlenebileceği ve sağlık kurulunun çalışabileceği ayrı bir bölüm yapıldı. Restore edilen müstemilat bölümü, deniz cephesinin en uç kısmında yemek salonuyla birleştirildi.

Ordu Kumandanı, ciddi çalışmalarla meydana getirilen bu eserden çok memnun kalmıştı. Ancak o sıralarda İstanbul Üniversitesi'nde okuyan subay çocuklarına açılması düşünülen yatılı yurt için yer bulunamaması hastanenin sonu oldu. Aynı günlerde Ordu Sağlık Başkanı Galip Göker Paşa'nın (ö. 1964), barış döneminde İstanbul'a üç askerî hastanenin yeterli olduğunu ileri sürmesi nedeniyle Zeytinburnu Askerî Hastanesi yurt yapılmak üzere 1956 yılında lağvedildi. Hastanenin evrak ve kayıtları Eskişehir ve Ankara İncesu evrak mahzenlerine gönderildi. Bu asırlık hastanenin kapısı böylece kapandı.⁵²

Tanınmış hekimlerimizden Rahmi Duman (Yd. Tğm. 1940), Fahreddin Kerim Gökay (Yd. Yzb. 1941, kısa süre), Nuri Fehmi Ayberk (Yd. Yzb. 1940-1941) askerliklerini bu hastanede yapmışlardı.

Hastane binası günümüzde Zeytinburnu Belediye Başkanlığı olarak kullanılmaktadır.

Zeytinburnu Hastanesi Görevlileri

*İtalyan tebaasından Eczacı Guiseppe (Vefat, 1877).*⁵³

*Tabip Kolağası Selami Efendi (Binbaşılığa terfi, 1885).*⁵⁴

*Tabib-i evvel Bnb. Salim Efendi (Nişan, 1887).*⁵⁵

*Tabib-i evvel Bnb. Salim Efendi (Kaymakamlığa terfi, 1895).*⁵⁶

*Hakkı Bey (Tabipliğe tayin, 1898).*⁵⁷

⁵² Özbay, agm., s. 338-346.

⁵³ CDA. HR.TH. 25/38, 23.10.1877.

⁵⁴ CDA. İ.DH. 942/74577, 13 C. 1302 [30 Mart 1885].

⁵⁵ CDA. İ.DH. 1020/83222, 3 R. 1305 [19 Aralık 1887].

⁵⁶ CDA. İ.TAL. 69/15, 12 B. 1312 [9 Ocak 1895].

⁵⁷ CDA. MEMKT. 387/35, 19 L. 1315 [13 Mart 1898].

Etibbadan Solkolağası Hakkı Efendi (Mecidi nişanı, 1899).⁵⁸
Kâtip Mehmed Said Efendi (Rütbe-i rabia tevcihi, 1899).⁵⁹
Tabib-i evvel Kym. Salim Bey (Miralaylığa terfi, 1901).⁶⁰
Tabip Solkolağası Fahri Efendi (Taltif, 1902).⁶¹
Eczacı Kolağası İbrahim Efendi (Bir rütbe terfi, 1902-1903).⁶²
Tabib-i evvel Miralay Ahmed Salim Bey (Taltif, 1904).⁶³
Sercerrah Kolağası İbrahim Efendi (Bir derece terfi, 1908).⁶⁴
Tabib-i sani Bnb. Fethi Efendi (Emekliye ayrılma, 1909).⁶⁵
Dahiliye Zabiti Topçu Kolağası Mehmed Ağa (Emekliye ayrılma, 1909).⁶⁶
Tabib-i evvel Kym. Abdullah Nazmi Bey (Emekliye ayrılma, 1910).⁶⁷
Serhademe Süleyman Ağa (Zayıından 5. rütbe Mecidi nişanı, 1922).⁶⁸

Zeytinburnu Hastanesi Tabib-i Evveleri/Başhekimleri⁶⁹

1860: *Kym. Kâmil*
1866: *Kym. Nikolaki*
1867: *Miralay Raşid*
1871: *Kym. Aleksandır*
1873: *Bnb. Ali*
1875: *Kym. Kazaski*
1879: *Miralay Salih*
1882-83: *Kym. Aziz*
1884-85: *Bnb. Mehmed Nami*
1886-1894: *Bnb. Salim*
1895-1906: *Miralay Ahmed Selim*
1907: *Bnb. Mehmet Tahsin*
1908: *Kym. İhya* (İttihatçı-politikacı)
1909: *Kym. Abdullah Azmi*
1910: *Bnb. Neşet*
1911-1913: *Tbp. Bnb. Fethi-Bnb. Mehmet Hilmi*
1915-1920: *Bnb. Burhan*
1935-1938: *Bnb. Cemil*
1938: *Yb. Sabri Ertenü*
1939-1940: *Yb. Osman Kâmil Galatalı*
1940-1941: *Bnb. Ata İsmail Börtecene*
1942-1945: *Alb. Niyazi Emrullah Boysan*
1947: *Alb. Fazıl Ersin*
1947-1948: *Alb. Osman Kâmil Galatalı*
1948-1950: *Alb. Ahmet Arif Ural*
1950-1952: *Yb. Mithat Ülker*

⁵⁸ CDA. BEO. 1361/102016, 19 R. 1317 [27 Ağustos 1899].

⁵⁹ CDA. İ.TAL. 185/8, 27 R. 1317 [4 Eylül 1899].

⁶⁰ CDA. İ.TAL. 249/31, 4 M. 1319 [23 Nisan 1901].

⁶¹ CDA. İ.TAL. 278/36, 26 S. 1320 [4 Haziran 1902].

⁶² CDA. Y.PRK.BŞK. 68/56, 1320 [1902-03].

⁶³ CDA. İ.TAL. 333/46, 23 RA. 1322 [7 Haziran 1904].

⁶⁴ CDA. İ.TAL. 446/22, 2 S. 1326 [6 Mart 1908].

⁶⁵ CDA. İ.AS. 95/18, 19 L. 1327 [3 Kasım 1909].

⁶⁶ CDA. İ.AS. 97/19, 3 ZA. 1327 [16 Kasım 1909].

⁶⁷ CDA. BEO. 3768/282562, 13 C. 1328 [22 Haziran 1910].

⁶⁸ CDA. BEO. 4719/353901, 13 M. 1341 [5 Eylül 1922].

⁶⁹ 1299 [1882]-1328 [1912] yılları arasında yayımlanmış olan *Devlet Salnameleri*'nde, Tophane-i Âmire başlığı altında, Zeytinburnu Hastanesi hakkında verilen bilgiler ile Özbay, agm, s. 345'teki liste karşılaştırılarak hazırlanmıştır.

1952-1955: Alb. Tacettin İz
1956: Alb. Şahab G6ng6l
1956-1957: Alb. Muzaffer Tezonar

NURİ FEHMİ AYBERK (1896-1975)

İstanbul Darülfünunu Tıp Fak6ltesi'ni bitirdi (1919). G6z hastalıkları ihtisasını Gülhane'de yaptıktan sonra Viyana'ya giderek buradaki g6z kliniklerinde bilgisini artırdı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde trahom mücadele reisliği yaptı. Trahom (1927) ve Muhtasar Oftalmoloji (1932, ikinci baskı 1942) adlı kitaplarının ardından Madrid'de toplanan Uluslararası Oftalmoloji Kongresi'ne katıldı (1933).

Hükümet adına Suriye, Filistin, Mısır, Tunus, Balkan devletleri, Macaristan ve Polonya'yı dolaşarak trahom mücadelesi hakkında incelemeler yaptı.

1943 senesinde, sahibi olduğu G6z Kliniėi Mecmuası'nı yayımlamaya başladı.

Kaynak: Fethi Erden, *Türk Hekimleri Biyografisi*, İstanbul, 1948, s. 29-30.

FAHRETTİN KERİM GÖKAY (1900-1987)

İstanbul Darülfünunu Tıp Fak6ltesi'ni bitirdi (1922). Raşit Tahsin'in (Tuğsavul) yanında "emraz-ı akliye ve asabiye" yani nöropsikiyatri ihtisası yaptı. Bilgisini artırmak amacıyla Münih, Hamburg ve Viyana'da psikiyatri kliniklerinde ve laboratuvarlarda çalıştı. Doçentlik (1926), profesörlük (1933) ve ordinaryüs profesörlüğe yükseldi (1942).

İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı yaptığı senelerdeki hizmetleri ve alkol bağımlılarıyla olan mücadelesiyle ün kazandı. Yeni Türkiye Partisi'nden İstanbul milletvekili seçildi. İmar-İskân Bakanlığı (1962-1963) ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yaptı (1963). Avrupa Konseyi üyeliğine seçildi (1964). Uzun seneler Yeşilay'ın genel başkanlığını sürdürdü.

Kaynak: Fethi Erden, *Türk Hekimleri Biyografisi*, İstanbul, 1948, s. 101-102.